

De Februari-Revolutie en het Nederlands theater, voornamelijk te Amsterdam

Toen in 1848 de revolutie over Europa trok bleef Nederland een eiland van rust. Maar de gebeurtenissen in het buitenland hadden (hoe kan het anders) invloed op het dagelijks leven. De economie verslechterde o.m. door het wegvallen van buitenlandse orders, de ontevredenheid nam toe, en men vreesde voor het overslaan van de revolutionaire ideeën. Het gevolg was een opleving van nationalistische gevoelens, een stemming die al kort na de Parijse Februari-Revolutie ook op het Nederlands toneel weerklink vond.

Nationalisme en actualiteit op het Nederlands toneel

De schouwburgdirecties zochten het in stukken over de helden uit de Tachtigjarige Oorlog. Zo werd in de Amsterdamse Stadsschouwburg op 8 maart 1848 het uit 1837 daterende toneelspel *Moederliefde en heldenmoed* van A. Ruysch vertoond. De Amsterdamsche Courant prees dit stuk vol Watergeuzen en Spaanse soldaten vanwege de verheven vaderlandszin en de oprechte verknochtheid aan het Huis van Oranje die eruit spraken: belangrijke zaken in deze dagen van onrust (1).

Ook in Den Haag wilde men niet achterblijven: hier werd voor 17 maart een voorstelling aangekondigd van J.H. Schimmel's zeer geprezen (2) vaderlandse stuk *Joan Woutersz.* (Koninklijke Schouwburg), maar deze vond door de dood van Prins Alexander geen doorgang. De schouwburg werd een tiental dagen gesloten, en Joan Woutersz. werd geruisloos afgevoerd. Blijkbaar wilde de directie zich niet met politiek inlaten. Het stuk zou waarschijnlijk aanleiding zijn geweest voor vele mensen "om door handgeklap en gezang, door vreugdekreeten en gejubel hunne blijdschap te kennen te geven over den vrijzinnigen maatregel des Konings" (3). Waarom werd *Joan Woutersz.* nu als een soort stellingname beschouwd? In 1848 kwam met de herziening van de Grondwet de positie van de kerken in het geding, en gelijke rechten voor protestanten en katholieken was een controversiële zaak. J.A. Alberdingk Thijm oordeelde enige maanden later in De Spektator n.a.v. *Joan Woutersz.*, dat het "onraadzaam, laakbaar zelfs voor die in Jezus gelooft" is, "tafereelen ter bewerking te kiezen" met de strijd van het protestantisme tegen het katholicisme tot onderwerp. Dat is kwetsend voor de katholieke minderheid en niet stichtend voor de grote massa (4). Reeds eerder had R.[Ruyt?] in hetzelfde tijdschrift gewaarschuwd dat men op het toneel voorzichtig moest zijn met het "quazi-personnificeeren van kollektieve

charakters, hetgeen bijna altijd tot onrechtvaardigheid en, waar het godsdienstige korporaties geldt, tot onverdraagzaamheid en burgerhaat aanleiding geeft" (5).

Alberdingk Thijm merkte bovendien op m.b.t. de in deze dagen zo verheerlijkte Prins Willem I "dat de ... historische kritiek den glans van het heldenbeeld een weinig heeft doen tanen, en men dubbelzinnig of uiterst voorzichtig moet zijn in zijn uitdrukking, om niet in flagrant vergrijp tegen de waarheid te vervallen" (6).

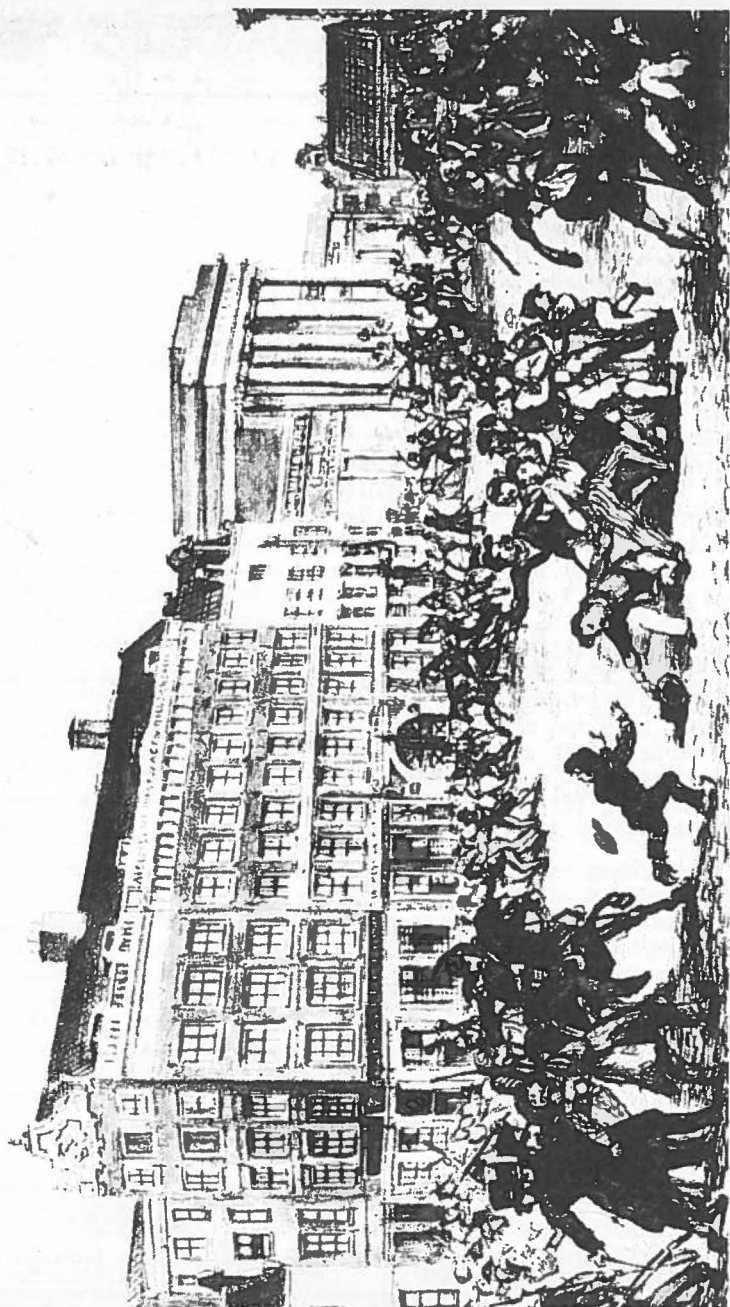
Iets anders dat men blijkbaar liever niet op de planken zag was Auber's *La muette de Portici*. Deze opera die in 1830 de Belgische onafhankelijkheidstrijd had ingeluid, was eerst verboden geweest, maar werd naderhand vaak opgevoerd.

Is het toeval dat de *Muette* in het seizoen 1847/48 niet in Amsterdam werd opgevoerd, of vreesde men dat het wederom een aanleiding zou zijn voor ongeregeldeheden? Overigens was in het paardenspel van F. Etienne en C. Gorter dat de gehele zomer van 1848 in de tuin Nabij Buiten bij de Leidse Poort stond, de kunstrijder Frederik te zien als *Masaniello*, de beroemde Napolitaanse visser uit de *Muette*. (7)

In het seizoen 1848/49 lieten de tijdsomstandigheden de opvoering blijkbaar weer toe. Een citaat uit Alexander VerHuell's *Luw en Waarheid*: "Kort na de woelingen van 1848 verkondigde een dagblad, dat het uit Duitschland gevluchte hoofd van het Studentenlegioen, Carl Formes, te Amsterdam in de *Muette*, de rol van Pietro zoude vervullen. Dit belooft een aangrijpend, buitengewoon, muzikaal en dramatisch genot. Terstond spoorde ik naar de hoofdstad - en vond mij niet bedrogen. Wild, hartstochtelijk was zijn spel - heroïsch bezielde zijn zang. De opgestroopte hemdsmouwen lieten de krachtige armen zien van den baszanger - geen tricot omsloot onder de korte visschersbroek de gespierde beenen."

De revolutionair Formes leefde zich volkomen in zijn rol van opstandeling in: zie VerHuell's verhaal over Pietro's hardhandig optreden tegen de (toneel)-soldaten. (8)

Damproer in Amsterdam, vrijdag 24 maart 1848 (anoniem).

Niet alleen Formes kwam door de Revolutie naar ons land. Bottenheim constateert betreffende de opera in Nederland: "De politieke gebeurtenissen van het jaar 1848 strekten tot voordeel van vele reizende gezelschappen, die herhaaldelijk hun geboorteland schenen te moeten mijden en zoodoende den weg naar rustiger oorden, gelijk Nederland in dien tijd, zochten en vonden. Al was die komst vaak slechts voor een luttel aantal dagen, nochtans sponnen zij - en ook ons land - er zijde bij." (9)

Het is overigens zeer waarschijnlijk dat niet alleen zangers een rustige plek zochten, maar al die artiesten die omdat hun kunst niet taalgebonden was, hun arbeidsterrein gemakkelijk konden verleggen: Franse en Duitse toneelspelers, circus- en variété-artiesten enz. Helaas is tot nog toe te weinig onderzoek gedaan naar de migratie van deze artiesten om ook maar iets met zekerheid te zeggen.

De beroemde Franse actrice Rachel bezocht in juni 1848 Amsterdam (Schouwburg), maar of dit in verband stond met de gebeurtenissen te Parijs (waar zij op het toneel de *Marseillaise*, toen weer een revolutielied, had voorgedragen) of dat het een logisch gevolg was van haar succesvolle tournées in 1846 en 1847 is niet duidelijk.

De vaderlandslievende stemming werd nog versterkt door het bekende Damoproer van 24 maart, dat velen deed vrezen dat ook in Nederland de revolutie een feit was. Hierbij waren immers de ook in het buitenland actieve communisten bij betrokken, een groepering die de autoriteiten nauwlettend in het oog hielden. De actie ging echter niet uit van de communisten-vereniging, zoals bij het proces tegen de ordeverstoorers bleek. Wel had de Amsterdamse afdeling van de communistische bond 100 exemplaren van het kort tevoren verschenen Communistisch Manifest ontvangen, maar afdelingshoofd Götdecke wees de daarin vervatte ideeën uitdrukkelijk af. Niet echter zijn partijgenoot Hancke, die in samenwerking met de schrijver Jan de Vries het plan voor de actie opstelde. De werkelozen moesten om 12 uur op de Dam bijeenkomen en dan aan B. & W. om werk vragen. In de oproepingsbriefjes werd echter gesteld dat ze daar mannen zouden vinden "die hunne belangen zullen behartigen, en alzoo middelen zullen beraamen om in dit algemeen belang hun lot te verbeteren".

Op de 24e maart stond een grote menigte op de Dam, die al snel onrustig werd. Naar Hancke werd niet geluisterd (deze was ook te weinig voorbereid), er ontstonden vechtpartijen, ruiten werden ingegooid en al spoedig trokken groepen plunderend door de stad. De politie kreeg in samenwerking met de schutterij echter de zaak snel onder controle. In allerijl werden cavalerie-versterkingen naar Amsterdam gezonden, en honderden boden zich aan voor de vrijwillige Burgerwacht (10). De Amsterdamse schouwburgen bleven die avond dicht, maar werden de volgende dag, zaterdag, toen bleek dat alles rustig was, alweer geopend en druk bezocht. De Amsterdamse Courant deelt hierover mede: "Zoowel in den Hollandschen Schouwburg als in den Salon in de Nes en den Salon in de Amstelstraat liet het orkest de geliefkoosde volksliederen hooren." Het publiek zong mee en applau-

disseerde geestdriftig (11). Zondag was de Schouwburg gesloten, maar in de voorstelling van maandag 27 maart werd onmiddellijk gereageerd op de gebeurtenissen: tussen het uit het Frans vertaalde toneelstuk *Stella* van Anicet Bourgeois en het gebruikelijke ballet was een inderhaast door de bejaarde Maarten Westerman vervaardigd dichtstuk ingelast, *Hulde aan Z.M. den Koning, aan de Edel Achtbare Heeren Burgemeester en Wethouders en de Schutterij van Amsterdam*, gezongen op de wijs van *Wien Nederlands bloed*. Na vier inleidende coupletten opende de achtergrond zich, en zag men een beeltenis van de koning Willem II, met trofeeën omhangen. De daarnaast opgestelde Amsterdamse Stedemaagd bracht een lofzang ten gehore, waarna een slotkoor 's hemels zegeningen over de koning afsmeekte. Het publiek dat voor een groot gedeelte bestond uit geuniformeerde schutters en militairen was enthousiast. Geen wonder: de Nederlanders werden geprezen, hun deugd en voortreffelijkheid geroemd, en de revolutionairen aangeduid als adrenbroed, dat uit zwarte gruwelpoelen zijn zwadder over de aarde werpt (12).

Dinsdag 28 maart - er was die avond geen voorstelling in de Schouwburg - veroorzaakte een ontploffing op de Dam nogal wat ontsteltenis. De opluchting was groot toen bleek dat niet een oproer maar een gaslek de oorzaak was (13).

Ook woensdag-, donder- en vrijdagavond werd de *Hulde* met veel succes gebracht. En toen op zaterdag 1 april het Schouwburg-gezelschap in aanwezigheid van Burgemeester en Wethouders van de hoofdstad het vaderlandse toneelstuk *Het turfschip van Breda* van C. van der Vijver opvoerde, moest de actrice mej. Engelman zelfs de meeste coupletten van Westerman's *Hulde* herhalen (14).

In april, als in Amsterdam *Het ontzet der stad Leiden* van de produktieve Westerman te zien is, wordt het *Turfschip* ook in Den Haag gespeeld, en wel in combinatie met een even nationalistisch en vaderlandslievend vers als de *Hulde, De Staats-Orkaan* van R.H. van Someren. De gevierde toneelspeler Anton Peters droeg het voor, en "nadat dit gedicht, even bulderend als de naam en even ledig als de wind, door de zaal had geruischt, voorafgegaan door het spelen van volksliederen en gevolgd door een daverend handgeklap, was er geen houden meer aan de nationaliteit der direktie, toen moest het *Turfschip van Breda* worden opgevoerd, en daarna nog een het *Turfschip*, en te gelijk nog eens de *Staats-Orkaan*". (15) In Amsterdam was de *Staats-Orkaan* op 10 en 11 april in de Salon des Variétés in de Nes te horen.

Niet alleen in korte verzen, maar ook in dramatische vorm werd de actualiteit op het toneel gebracht. Mr. C.H. Perk (16) schreef in opdracht van de directie van de Amsterdamse Schouwburg een kort toneelspel, met zang, getiteld *Lessen uit Parijs, Episode uit den tegenwoordige tijd*, dat op 13 en 15 maart reeds gespeeld werd. De kritieken waren zeer slecht: "een samenraapsel van lafheid en oppervlakkigheden, van rijmelarij en onzin", waarin ten onrechte het Franse volk en zijn leiders beschimpd worden. Daarentegen worden de Hollandse degelijkheid en wijsheid geroemd de Hollandse te-

vredenheid en het algemeen welzijn, en dat terwijl een ieder "met eigen oogen kon waarnemen hoe de welvaart verminderde, de handelsgeest insluimerde en het volk niet dan hijgende den schuldenlast torschte., die het de schouderen in één drukt en kromt". Het stuk vormde meer een reden tot oproer dan dat het ervoor waarschuwde! (17)

Uit bovenstaande blijkt wel dat de directe gevolgen van de Februari-Revolutie beperkt bleven tot de repertoire-keus. In hoeverre echter het aantal buitenlandse artiesten toenam na deze Revolutie (en zeker ook na de Juni-Revolutie) en welke invloed zij op het Nederlands theater gehad hebben, valt op dit moment niet te zeggen.

Marja Keyser

Noten

- 1) *Amsterdamsche Courant*, 11 maart 1848.
- 2) *De Spektator*, dl. 8 (N.S. dl. 2), Utrecht 1848, p. 34-36, 210-212.
- 3) Idem, p. 216.
- 4) Idem, p. 480, 481.
- 5) Idem, p. 23.
- 6) Idem, p. 480, 481.
- 7) *Alg. Handelsblad*, 20 mei 1848.
- 8) Alexander VerHuell, *Scherts en ernst*, t.o. pl. 12/13. Zie ook de bijdrage van Peter van Zonneveld elders in dit nummer. Over *Formes; Enciclopedia della spettacolo*, dl. 5, kol. 538/539.
- 9) S.A.M. Bottenheim, *De opera in Nederland*, Amsterdam 1948, p. 144.
- 10) J.J. Giele, *De pen in de aanslag*, Bussum 1968, p. 75-85.
- 11) *Amsterdamsche Courant*, 28 maart 1848.
- 12) M. Westerman, *Hulde aan Zijne Majesteit den Koning, aan de Edel Achtbare Heeren Burgemeester en Wethouders en de Schutterij van Amsterdam, in eenige dichtregelen en coupletten*. Amsterdam, M. Westerman & Zoon, 1848.
- 13) *Amsterdamsche Courant*, 29 maart 1848.
- 14) Idem, 4 april 1848.
- 15) *De Spektator*, l.c., p. 217.
- 16) Cornelis Hendrik Perk studeerde rechten te Leiden en Amsterdam (promotie Leiden 1833). Hij vertaalde een aantal toneelstukken uit het Frans. De (wschl. niet gedrukte) *Lessen uit Parijs* schijnt zijn enige oorspronkelijke toneelwerk te zijn.
- 17) *De Spektator*, l.c., p. 182/183. *Amsterdamsche Courant*, 15 en 18 maart 1848.